

РОМАН-БІОГРАФІЯ ЯК ЖАНРОВИЙ РІЗНОВИД МОДЕРНІСТСЬКОГО РОМАНУ (С. МОЕМ “МІСЯЦЬ І МІДЯКИ”)

Ірина КУНИЦЬКА

Київський національний лінгвістичний університет

На основі дослідження роману “Місяць і мідяки” С. Моема доводиться теза, що роман-біографія є жанровим різновидом модерністського роману. Класична форма біографічного роману у системі модерністської естетики набула суттєво іншої функції. Модерністи відкрили біографізм як одну з яскравих ілюзій, народжених естетикою реалізму і натуралізму. Модерністський роман-біографія вирізняється подвоєним об’єктом зображення: історичної особи і автора водночас. Останній присутній у тексті або імпліцитно, або ж через суб’єктивовану нарацію, завдяки перегукам у біографіях, збігам світоглядних чи естетичних позицій тощо. Історична особа стає в першу чергу живою людиною, ускладнюється, психологізується, позначає певний тип людської особистості тощо, часто протиставляється традиційному образу, що утвердився в культурі.

Ключові слова: роман-біографія, модернізм, жанровий різновид, авторське самовираження.

На основании исследования романа “Луна и грош” С.Мозма доказывається тезис о том, что роман-биография является разновидностью модернистского романа. Классическая форма биографического романа в системе модернистской эстетики приобрела существенно другую функцию. Модернисты открыли биографизм как одну из ярких иллюзий, рожденных эстетикой реализма и натурализма. Модернистский роман-биография выделяется удвоенным объектом изображения: исторического лица и автора одновременно. Последний присутствует в тексте или имплицитно, или через субъективированную нарратацию, благодаря сходству в биографиях, совпадением мировоззренческих или эстетических позиций. Историческое лицо становится в первую очередь живым человеком, усложняется, психологизируется, часто противопоставляется традиционному образу, который утвердился в культуре.

Ключевые слова: роман-биография, модернизм, жанровая разновидность, авторское самовыражение.

Based on the research of novel “The Moon and Sixpence” by Somerset Maugham the thesis proved that novel-biography is the kind of modernistic novel. The classic form of biographical novel in the system of modernistic aesthetics gained other function substantially. Modernists opened biographism as one of the bright illusions born

by aesthetics of realism and naturalism. Modernistic novel-biography is distinguished by the doubled object of image: historical person and author at the same time. Last one is present in a text either implicitly or by subjective narrative, due to similarities in biographies, coincidences in philosophical or aesthetic positions. A historical person becomes a living man first of all, becomes complicated and psychologised, often is a contradiction to traditional character that became firmly established in a culture.

Keywords: novel-biography, modernism, a kind of genre, author’s expression.

Численні різновиди романів ХІХ ст. продовжують активно функціонувати протягом усіх етапів становлення модернізму. Але будь-яка жанрова форма в авторській модерністській творчості набуває іншого змісту і модифікується з огляду на нову домінуючу функцію (самовираження).

У період 1920 – 1940-х років у літературі модернізму поширилися романи-біографії. Не останню роль у цьому процесі зіграли психоаналітичні розвідки про митців, написані професійними психоаналітиками (З. Фройд – про Шекспіра, К.-Г. Юнг – про Джойса, С. Балей – про Шевченка тощо) і письменниками, які зазнали впливу психоаналізу (В. Підмогильний – про І. Нечуя-Левицького). Історична особа давала вдалі матеріали для розмови на різні теми, актуальні для самих авторів біографій, найперше всього того, що стосується таємниць процесу творчості, його прихованих механізмів.

Художньо-біографічна проза потрапляє у 1920-і роки в поле зору дослідників та критиків, якими часто ставали самі автори біографій (А. Моруа, Ян Парандовський, С. Моем, С. Цвейг та ін.). До середини ХХ ст. цей інтерес зростає. З’являються розвідки відомих науковців: Б. Томашевського, Б. Ейхенбаума, В. Шкловського, Р. Барта, Г.-Р. Яусса, В. Ізера, Ж. Женетта та ін. Не зник він і досі.

Модернізм створив ґрунт для того, щоб письменник чужо біографію міг використати на шляху самопізнання. Головне у цьому – внутрішня співзвучність творчих особистостей. Як це й характерно для історії літератури, перш ніж документальна біографія стала художньою і модерністською, мусила відбутися полеміка з усталеною традицією.

Одним з авторів, які вплинули на формування модерністського жанру біографії, є Вільям Сомерсет Моем.

У збірці автобіографічних есе “Підбиваючи підсумки” (1938) Сомерсет Моем викладає свої погляди на літературу та творчість письменника. Одночасно книга є авторською сповіддю і естетичним трактатом.

Вимоглива майстерність форми – добре збудований сюжет, ретельний добір матеріалу, виразність деталей, вишукані діалоги, віртуозне володіння багатством рідної мови, стримана і разом з тим ледь іронічна інтонація розповіді та багато іншого – робить Моема класиком оповіді.

З приводу скандальної слави Моема В. Скороденко зауважив: “Справа полягала не в тому, про що він писав, писав він про багато речей. І навіть не в тому, що він знущався над офіційно виголошеними постановами, клеймував суспільні виразки і сміявся над індивідуальними недоліками, цим займалися і до нього. Все полягало в тому, як це робив Моем. Стримано. Незворушно. Невимушено. Тонко. З убивчою іронією. Не даючи поблажки і собі самому, ким би не виступало його alter ego” [1, с. 6].

Але час показав, що популярність С. Моема зростає з кожним роком і його твори все більше привертають увагу критиків, відгуки яких стають усе позитивнішими, а аналіз творів глибшим. Ось що пишуть англійські дослідники його праць Ентоні Куртіс та Джон Вайтхайд (Anthony Curtis та John Whitehead) у книзі про Моема: “*Maugham knows how to plan a story and carry it through. Competence is the word. His style is without a trace of imaginative beauty. His tone of writing is clear, cold, charmless, proficient; it is an occasional glitter of wit, or the salt taste of irony*” [8, с.194]. “Моем знає, як планувати історію і довести її до кінця. Компетентність його в слові. Його стиль без сліду творчої краси. Його тон – ясний, холодний, грубий, вправний, є випадковим блиском дотепності або солоним смаком іронії” (переклад наш – І.К.).

Особливість письма В.-С. Моема полягає в глибокому психологізмі, поєднаному з гостросюжетністю оповіді, в умінні поєднати дію, що динамічно розвивається, і детальні описи, спостереження за характерами героїв. В.-С.Моем може бути цікавим без чудернацько-фантастичного, він здатен створювати захопливі історії, лишаючись вірним життю, підкреслюючи свою вірність реалізму.

З приводу цієї тези варто висловити кілька міркувань. Справді, багато хто з письменників у період високого модернізму, як і Моем, унікає чудернацького й фантастичного, також письменницького свавілля (ті ж екзистенціалісти А.Камю, Ж.-П.Сартр чи Томас Манн), адже час епатажних експериментів в основному минув. Те ж саме стосується модернізації усталеного жанру біографії, документальної чи белетризованої, яка своїми витокми сягає життєписів Середньовіччя. Але 1920-і роки відкрили цілком іншу сторінку творення біографій видатних людей, безсумнівно, модерністську. Спробуємо довести це на прикладі одного з найбільш відомих творів Моема – роману “Місяць і мідяки”.

Роман написаний як біографія героя Чарльза Стріклєнда. Документальність – так можна визначити тип оповіді у цьому творі. Ми маємо справу з переліком та описом фактів, що нам викладає оповідач, який не має ніякої іншої цілі, окрім як знайомства читача зі Стріклєндом та історією його життя. Але оповідь від першої особи і калейдоскопізм подачі епізодів одразу створюють ефект двоїстості, суперечать настанові на об’єктивізм. Прообразом для свого героя Моем обрав французького художника Поля Гогена, використав історію його життя, залучив документи, відомі факти, навіть деякі риси зовнішності. Проте в результаті роботи над текстом характер ставав все більш самодостатнім (Моем написав про це у “Записних книжках”). Виявилось, що у Стріклєнда набагато більше спільного із самим Сомерсетом Моемом, аніж із Гогеном. Оповідач стає активною дійовою особою твору, часто перебирає на себе увагу читача. Дві життєві історії накладаються одна на одну і взаємодіють між собою: пошуки власного шляху у світі літератури, якими переймається оповідач, і пошуки персонажа, художника Стріклєнда.

Оповідач найперше наголошує, що “у мистецтві найцікавіше – це особистість митця. Якщо вона непересічна, то хай у нього буде тисяча вад, я готовий їх йому вибачити” [3, с. 21]. Далі він маніфестує підхід, який протистоїть міфізації відомих людей: “*Взагалі людям притаманна міфотворчість. Досить одному виділитись із загалу, як усі жадібно накидаються на дивовижні чи загадкові випадки в його житті, творять з них легенду і непохитно вірять у неї. Так романтика бунтує проти буденщини, а випадки з легенди правлять геросві за надійну перепустку в безсмертя*” [1, с. 22–23].

Іронія щодо традиції возвеличування особи у традиційних біографіях тут очевидна. Оповідач прагне виявити істину, дошукатися реальних причин, зняти міфічні нашарування з образу, який утворився після смерті художника. Він називає кілька причин, чому особисто йому треба було писати біографію Стріклєнда, адже написано й так забагато. По-перше, він добре знав його особисто, по-друге, виникла якась нова цікавленість, якісь збіги у біографії оповідача і героя, чи випадки, чи перетини долі, мотивація для занурення у світ іншого життя. Так, оповідач поступово вводить читача у світ двох творчих особистостей – зображеного героя і себе. Документалізм стає засобом для відстоювання свого власного, дуже суб’єктивного сприйняття художника.

Головна риса оповіді в романі “Місяць і мідяки” – це лаконічність та простота. Роман написаний без афектації, у ньому немає якихось складних конструкцій, яскравих художніх засобів. Але твір чітко виражає

особливий погляд Сомерсета Моєма на світ, він живий та динамічний, новаторський і яскравий тою мірою, якою це властиво для творів модернізму.

В основі роману лежить майстерно збудований сюжет. Фабула роману не збігається із сюжетом, оповідач то розповідає про теперішні події, то робить відступи в минуле. Щоб відтворити фабулу, потрібно розмістити всі події у хронологічному порядку: розмова оповідача з місіс Стрікленд; поїздка в Париж; Чарльз Стрікленд та місіс Бланш; оповідач спілкується з митцем; художник та нова дружина Ата на Таїті; смерть Чарльза Стрікленда; письменник бажає написати книгу про життя художника; зустріч із Дірком Стревом; подорож оповідача на Таїті; повернення до Лондона; розмова з місіс Стрікленд.

Сюжет роману “Місяць і мідяки” є концентричним, тому що в ньому переважають причинно-наслідкові зв’язки між подіями, тобто кожна подія є причиною наступної. Усі події в сюжеті ніби стягуються в один вузол, підпорядковуються логіці основного конфлікту. За ритмом розгортання подій сюжет твору досить динамічний.

Система персонажів є дуже важливою складовою частиною композиції твору. Потрібно зауважити, що в романі “Місяць і мідяки” немає позитивних чи негативних героїв. Усі вони дуже різні, не схожі один на одного. І навіть коли поведінка когось із них іде врозріз із загальноприйнятими нормами, ніхто його не звинувачує. Уся увага концентрується на житті художника Чарльза Стрікленда. Наратор створює такий яскравий образ героя, що всі інші персонажі на тлі Чарльза Стрікленда губляться та слугують або для відтінення (протиставлення по лінії обивателі / митець), або для увиразнення проблем творчості. Образ художника дозволяє зрозуміти життя, яке не йде звичним шляхом, змушує захоплюватися сильним характером, бачити відмінності у життєвих цінностях людей, які живуть разом, і водночас подібність цих цінностей у людей, які живуть у різних частинах світу. Персонаж Стрікленда несе в собі ідею того, що людина може народитися просто “не там”, не на “своєму” місці. Герой перебуває у вічному пошуку себе і водночас наближає нас до світу мистецтва, оскільки його місце – у царині фантазії та творчості. На його прикладі ми бачимо, як людина, не маючи страху перед наслідками, кардинально змінює все своє життя, перевертає все з ніг на голову. Через Стрікленда, наділеного справжнім мистецьким даром, творчою іскрою, ми пізнаємо світ мистецтва та замислюємося над вічними цінностями.

Історія дивного і водночас геніального Стрікленда вражає читачів. Цей образ дуже суперечливий: з одного боку, це чоловік, який раптово покинув дружину та дітей заради примарної мрії, а з іншого боку, це людина, яка наважилася у свої сорок років почати життя з нуля. Стрікленд шукає душевний спокій та атмосферу, в якій зможе творити. Митець не потребує ні грошей, ні слави. Щастя та спокій він знаходить у далекій країні, де все навколо, природа та люди, сприяє розвитку занедбаного сірим життям таланту.

Письменник чергує описи природи, інтер’єрів, екстер’єрів та зображення людей разом із вчинками, думками та переживаннями героїв. Кінцівка роману невизначена, це твір з відкритим фіналом. Суть твору полягає не в тому, як закінчується саме ця історія. Основну ідею ми маємо почерпнути з розповіді про саме життя Чарльза Стрікленда. Автор підводить нас до думки, що ніколи не пізно шукати “себе”, своє покликання, люди не повинні боятися кардинальних змін. Життя у кожного тільки одне, тому потрібно робити те, до чого лежить душа, а не марно розтрачувати сили, виконувати невідомо ким накинуті обов’язки. Чарльз Стрікленд є яскравим прикладом життя людини, яка уникає гонитви за грошима та славою. Він намагався досягнути вічне, мистецтво, яке дарує крила та підносить до небес.

Таким чином, класична форма біографічного роману, який не втрачав своїх позицій, у системі модерністської естетики набула суттєво іншої функції. Сумніву була піддана найперше позитивістська настанова на творення реальної біографії, максимально наближеної до героя оповіді. Такі риси біографій видатних осіб, як документалізм, хронологізм, об’єктивність оповіді, аж до вилучення будь-яких елементів особистого ставлення, залучення свідчень сучасників, апологетика особистості, яка зображується, тощо, ті риси, які перетворювали автора біографії на безликого літописця чи безстороннього свідка, врешті стали об’єктом пародіювання. Модерністи відкрили біографізм як одну з яскравих ілюзій, народжених естетикою реалізму і натуралізму. Разом із сюжетністю й історією романного героя біографія стала об’єктом виштовхування за межі авторської творчості. Разом з тим, як в естетиці модернізму зростала роль самоусвідомлення і інтерес до процесу творчості, видатні митці минулого почали приваблювати письменників як своєрідний спосіб самопізнання. Не обов’язково при цьому спотворювати факти, наближати історичну особу до авторської біографії, достатньо відчувати внутрішню спорідненість із митцем. Модерністський роман-біографія

вирізняється подвоєним об'єктом зображення: історичної особи і автора водночас. Останній присутній у тексті або імпліцитно, або ж через суб'єктивовану нарацію, завдяки перегукам у біографіях, збігам світоглядних чи естетичних позицій тощо. Історична особа ускладнюється, психологізується, позначає певний тип людської особистості тощо, часто протиставляється традиційному образу, що утвердився в культурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моем С. Місяць і мідяки / Сомерсет Моем. Місяць і мідяки. На жалі бритви; [пер. з англ. О. Жомнір]. – К. : Дніпро, 1989. – С. 18–226.
2. Моем С. Дош [Електронний ресурс] / Сомерсет Моем. – Режим доступу: http://vsesvitjournal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=746&Itemid=4 і.
3. Моклиця М. Жанрова специфіка модерністського роману / М. Моклиця. Вступ до літературознавства : навч. посібн. – Луцьк : Вид-во ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – С. 238–250.
4. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ століття / М. Моклиця. – Луцьк : Вежа, 1999. – 4.1. Українська література. – 154 с.
5. Моклиця М. В. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика : монографія / Марія Моклиця. – Вид. 2-е, доповнене і перероблене. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВНУ ім. Лесі Українки, 2002. – 390 с.
6. Моэм У. С. Подводя итоги: [Зссе, очерки] / Сомерсет Моэм / сост., вступ, ст., комент. Г. З. Ионикс. – М. : Высш. шк., 1991. – 559 с.
7. Чорній Р. Англомовна рецепція творчості В. С. Моема / Р. Чорній // Сучасний погляд на літературу : зб. наук. праць. – К. : КНПУ ім. М. Драгоманова, 2006. – Вип.10. – С. 27–33.
8. Curtis, Anthony.W. Somerset Maugham /AnthonyCurtis, John Whitehead. – L.: Routledge, 1997. – 471 p.

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МИСТЕЦТВА В ПОЕТИЦІ ХУДОЖНЬОГО ЧАСОПРОСТОРУ РОМАНУ ДЖОНА ФАУЛЗА “ЖІНКА ФРАНЦУЗЬКОГО ЛЕЙТЕНАНТА”

Оксана ЛЕВИЦЬКА

Українська академія друкарства

Прозі Джона Фаулза властиве використання поетики різних видів мистецтва. Письменник часто апелює до живопису, оперує його знаковою системою, перекодує знаки візуального мистецтва мовою художнього тексту, застосовує

інтермедіальні зв'язки для створення нових смислових інтенцій. Розглянуто мистецький контекст роману Джона Фаулза “Жінка французького лейтенанта” (1969 р.) з погляду поетики художнього часопростору.

Ключові слова: Дж. Фаулз, художній час, художній простір, поетика, інтермедіальність, мистецтво.

Прозе Джона Фаулза свойственно использование поэтики разных видов искусств. Писатель часто апеллирует к живописи, оперирует ее знаковой системой, перекодирует знаки визуального искусства на язык художественного текста, применяет интермедиаальные связи для создания новых смысловых интенций. Проанализирован художественный контекст романа Джона Фаулза “Женщина французского лейтенанта” (1969 г.) с точки зрения поэтики художественного времени-пространства.

Ключевые слова: Дж. Фаулз, художественное время, художественное пространство, поэтика, интермедиаальность, искусство.

John Fowles' fiction is characterized by its reliance upon the poetics of various arts. The writer often appeals to painting, operates its sign system, recodes marks of visual art by literary text language, utilizes intermedial links to create new meanings. The artistic context of John Fowles' novel *The French Lieutenant's Woman* (1969) is considered in terms of fictional timespace poetics.

Key words: John Fowles, art time, art space, poetics, intermediality, art.

У системі сучасних досліджень літературного твору вивчення поетики художнього часопростору невіддільне від інших форм міжтекстових й позатекстових зв'язків, зокрема категорій інтермедіальності.

Сьогодні поетика художнього часопростору є однією із часто досліджуваних у літературному творі категорій, які окремо або догично наявні у багатьох дослідженнях. Ця галузь літературознавства перебуває у постійному пошуку нового категоріального апарату та методологічного інструментарію, що зумовлено передусім літературною практикою. Саме літературна практика, на думку Ришарда Нича, “переконує нас, що міжтекстові зв'язки неможливо обмежити лише внутрішньолітературними відсиланнями, адже вони охоплюють як зв'язки з позалітературними способами і стилями мовлення, так і нерідко семіотичні зв'язки між різними явищами мистецтва та комунікації (образотворче мистецтво, музика, фільм, комікс тощо)” [4, с. 73].

За вченням Іллі Ільїна будь-яка знакова система, як художня, так і нехудожня, структуруючись у текст, стає джерелом інформації і складає частину інформаційного простору. “Під цим багатозначним